

DOI :

УДК 378.035.6:378.6-057.875(477)

ГРОМАДЯНСЬКІ ЦІННОСТІ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ

О. М. ХРИСТЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін
Тернопільського національного медичного університету
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України
E-mail: hrystenko@tdmu.edu.ua

Анотація. Перед українською молоддю стоїть завдання розвивати свою систему громадянських цінностей відповідно до сучасних суспільно-політичних воєнних викликів та специфіки професійного покликання. Тому метою нашого дослідження було вивчити погляди студентів про ідеальне суспільство й головні цінності українського суспільства в часі війни. Ми застосували метод контент-аналізу письмових творчих робіт (есе) студентів другого курсу Тернопільського національного медичного університету, індуктивний метод для обробки результатів дослідження, методи теоретичного, історико-педагогічного аналізу. За результатами дослідження визначено ключові поняття, концепти, які відображають громадянські цінності й очікування сучасної молоді: свобода, самостійність, відповідальність, індивідуалізм, моральність, гідність, щастя, рівність, справедливість, чесність, сміливість, мудрість, відкритість, чуйність, доброзичливість, любов, сім'я. Необхідною умовою ідеального суспільства майбутні лікарі назвали моральну відповідальність. Також вони зазначили про трансформацію цінностей українців у воєнний час – від пріоритету матеріальних цінностей до фундаментальних екзистенційних. Підсумовано, що слід посилити професійну підготовку студентів медичного університету стосовно розвитку навичок просвітницької роботи серед населення, щоб молодь вносила свою частку в популяризацію конструктивних громадянських цінностей в університетському середовищі сьогодні, а також у майбутній професійній діяльності.

Ключові слова: цінності, громадянське виховання, війна, студенти, майбутні лікарі.

Актуальність дослідження.

Виховати гідного громадянина/громадянку – було і залишатиметься ключовим завданням педагогів, адже це фундаментальна потреба найвищого державницького рівня для кожної цивілізованої країни. Для України формування стійкої системи громадянських цінностей молодого покоління є актуальним щонайменше з двох причин – державотворчої та захисної місії. Будуючи впродовж останніх тридцяти років власну незалежну державу, українці сьогодні покликані обороняти свою країну, захищати її суверенітет, право української нації жити вільно і гідно на рідній землі. Ці виклики різко актуалізували питання громадянської відповідальності кожного

громадянина/громадянки України, які апріорі повинні вносити свою посильну відповідну частку в справу оборони, захисту і зміцнення самостійної української держави. Особливо важливою є позиція студентської молоді, яка завжди знаходиться в авангарді суспільно-політичних процесів, явищ. Перед українськими студентами, майбутніми лікарями, стоїть завдання розвивати свою систему громадянських цінностей відповідно до сучасних суспільно-політичних воєнних викликів та специфіки професійного покликання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки проблематика громадянського виховання пов'язана із низкою об'єктивних суспільно-політичних чинників, вона знаходиться у

стані перманентного вивчення. Так, концептуальні питання громадянської освіти й виховання, дефініції громадянських цінностей у освітньому дискурсі, специфіку змісту та шляхів формування громадянських цінностей у сучасному шкільництві досліджують М. Боришевський, Н. Бібік, І. Бондаренко, О. Вишневський, І. Гараненко, З. Залібовська-Ільніцька, О. Киричук, Л. Корінна, Л. Крицька, М. Рогозін, А. Сбруєва, С. Сліпченко, О. Сухомлинська, І. Тараненко, К. Чорна та ін.

Особливо важливими для розуміння проблематики громадянських цінностей сучасної молоді є положення проекту Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, розроблені колективом учених під керівництвом О. Сухомлинської. Зокрема, автори наголошують на необхідності визнання й забезпечення в реальному житті прав людини як гуманістичної цінності, утвердження гуманістичної моралі та формування поваги до таких цінностей як свобода, рівність, справедливість.

Засадничою для нашого дослідження також є теза авторів про те, що найважливішою складовою громадянської свідомості є моральність особистості. Вона включає гуманістичні риси, що являють собою єдність національних і загальнолюдських цінностей: доброту, увагу, чуйність, милосердя, толерантність, совість, чесність, повагу, правдивість, працелюбність, справедливість, гідність, терпимість до людей, повагу і любов до своїх батьків, роду [2].

Сучасні вчені наголошують, щоб сформувані громадянськість як особистісну характеристику, слід зосередити увагу на реалізації у виховному процесі діяльнісного підходу. Адже, становлення особистості громадянина/громадянки відбувається за умови її реального залучення до різних форм активності, коли

апробуються відповідні громадянські цінності [1, с. 45]. Актуальним є і компетентнісний підхід, оскільки громадянські цінності, знання, уміння є складовими громадянської компетентності. Втім, щоб забезпечити реалізацію громадянського виховання особистості в конкретних умовах, слід застосовувати й індивідуальний підхід, а також дотримуватися принципу зв'язку з життям. Тому ми вирішили зосередити нашу увагу на практичному аспекті проблеми громадянських цінностей сучасної молоді.

Мета дослідження – вивчити погляди сучасних студентів про ідеальне суспільство й головні цінності українського суспільства в часі війни, щоб окреслити відповідні завдання громадянського виховання майбутніх лікарів.

Матеріали і методи дослідження. У ході дослідження ми застосували метод контент-аналізу письмових творчих робіт (есе) студентів другого курсу спеціальності «Медицина», які навчаються у Тернопільському національному медичному університеті, індуктивний метод для обробки результатів дослідження, методи теоретичного, історико-педагогічного аналізу наукових праць з метою інтерпретації базових категорій з окресленої проблематики.

Результати дослідження та їх обговорення. Проаналізувавши творчі роботи студентів, ми виявили ключові поняття, концепти, які відображають громадянські цінності й очікування сучасної молоді від суспільства, в якому вони хотіли б жити. Це свобода, самостійність, відповідальність, індивідуалізм, права людини і громадянина, моральність, гідність, щастя, рівність, справедливість, чесність, сміливість, мудрість, відкритість, чуйність, доброзичливість, любов, бережливість, сім'я.

Бачимо, що зазначені складові ціннісного вираження громадянської позиції особистості не є маловідомими,

їх можна нерідко зустріти в наукових дослідженнях, присвячених проблемі громадянського виховання. Але, в даному випадку важливими є більш детальна характеристика та контекст формулювання громадянських цінностей студентами.

Отож, на думку авторів есе, свобода особистості як члена суспільства залежить від оточення й детермінує стан її психологічного, духовного здоров'я. Далі цитуємо: «Для мене ідеальне суспільство таке, в якому людина буде почуватися вільно і затишно. Коли її оточують приємні щирі люди, але це рідкість у наш час. Коли її індивідуальні інтереси будуть задоволені. Коли є можливість самостійно робити вибір, а не залежати від чужого рішення. Коли людина не піддається осуду суспільства, якщо вона нічого протизаконного чи шкідливого для оточення не робить, а просто має власну думку і бажання жити по своєму. Наприклад, у влаштуванні особистого життя, виборі професії, релігійних вподобань кожен має право бути вільним, але в наш час ми часто зазнаємо осуду оточення і це велика проблема, бо це негативно впливає на наше самопочуття, морально пригнічує».

Характерно, що для молодих людей цінність свободи прирівнюється до такого стану повного й тривалого задоволення від життя як щастя. Цитата з есе: «Для мене справжнє щастя – це моя свобода, саме відчуття свободи, тому ідеальне суспільство – це суспільство вільних щасливих людей».

Результати контент-аналізу письмових робіт студентів свідчать, що сучасна молодь усвідомлює засадничі цінності українського суспільства, асоціюючи їх із демократичними: «...ідеальне українське суспільство творилося на Євромайдані під час Революції Гідності, адже її учасники виступали за європейські демократичні цінності, такі як гідність, свобода, права людини, сім'я...».

Мабуть, зважаючи на те, що рівень моральності сучасного суспільства не був (принаймні, до початку війни 24 лютого 2022 року) високим, а, радше, низьким, із домінуванням матеріальних цінностей, вигоди, егоїзму, жорстокості тощо, майбутні лікарі зазначили про моральну відповідальність як необхідну умову ідеального суспільства. Далі цитата зі студентського есе: «...кожен громадянин повинен бути чуйним, уважним, готовим допомогти слабшому, не заздрити, а доброзичливо ставитися до інших, не ненавидіти людей, а любити як своїх земляків, сусідів, колег, не кажучи вже про родичів. Це взагалі-то моральний обов'язок, моральна відповідальність кожного. Тоді у нас не буде злочинності, бо вона є наслідком низького рівня інтелектуального розвитку і моральності. Саме суспільство часто сприяє злочинності, коли не виховує молодше покоління на моралі, релігійній християнській етиці, людяності».

За результатами дослідження, можемо стверджувати про переосмислення цінностей студентами у зв'язку із початком війни. Так, у своїх письмових роботах вони визначають життя людини як головну цінність, але коли йдеться про моральний та громадянський обов'язок захищати свободу рідної країни, то свобода виступає більшою цінністю, ніж життя; за неї героїчно віддають своє життя українські воїни, військові медики, капелани, волонтери.

Водночас, автори есе (як представники цивільного населення) пишуть про трансформацію цінностей в умовах війни – від пріоритету матеріальних цінностей до фундаментальних екзистенційних.

Далі подаємо кілька цитат: «Раніше ми думали, що вдягнути на навчання, якого кольору сукню вибрати в магазині, куди поїхати відпочивати, а зараз цінуємо сам факт, щоб просто

ЖИТИ. Життя є найбільшою цінністю, а не розкоші...»;

«... до війни наше суспільство турбувалося лише про матеріальні багатства: щоб побудувати кращий будинок, купити авто, заздрили один одному, всього було мало, а тепер ці речі нічого не варті. Тепер найціннішим стало життя, усвідомлення того, що твої рідні і близькі живі-здорові. Цінним стало мирне небо, безпека дому, любов до людей»;

«...раніше в нас, як і в більшості населення, основними цінностями були: побут, освіта, здоров'я, комфорт, гармонія, творчість. З приходом ворога на нашу землю найважливішими цінностями стали: справедливість, свобода, держава, міцність, успіх, незламність, доброта, діти, тиша!».

Майбутні лікарі зауважують про милосердність, чуйність, співчутливість, самопожертву, готовність допомагати потребуючим як цінності, що актуалізувалися в часі війни.

«Сьогодні суспільство стало добрішим, співчутливим до чужого горя. Хоча це можна назвати і спільним горем, яким є війна. Для мене це взагалі закон – ставитися з милосердним серцем до кожної людини. Як майбутня лікарка я це відчуваю, особливо тепер, коли наші мужні воїни втрачають кінцівки, або залишаються сиротами їхні діти, дружини і батьки. Я рада, що зможу допомагати людям, що буду компетентна в справі порятунку життя і здоров'я нашої сміливої гордої розумної сильної української нації!».

Як бачимо, в студентських творчих роботах артикульовано громадянські цінності, що апіорі забезпечують активну конструктивну життєву позицію особистості, а також прогресивний розвиток суспільства й держави. Наші результати дослідження загалом підтверджують існуючі науково-теоретичні засади тлумачення громадянських цінностей як очікуваного результату навчально-виховного процесу. Але деякі аспекти щодо їхньої

змістової структури потребують додаткового аналізу.

Отож, погоджуємося з тезою науковців про те, що громадянські цінності асоціюються із загальнолюдськими, демократичними та національними. Водночас, головне місце в загальнолюдських цінностях посідають питання, пов'язані з моральними ідеалами особистості [1, с. 46].

З огляду на результати нашого дослідження, наголосимо, що пріоритетними навчальними дисциплінами, які покликані формувати громадянські цінності молоді, є історія, філософія, політологія... У зв'язку з цим, предметом уваги дослідників виступають шляхи трансформації змісту та методів викладання цих навчальних дисциплін задля розширення їх виховного впливу на особистість юних громадян. Як пише А. Сбруєва, важливими є наукові висновки, що стосуються всієї сукупності навчальних дисциплін, спрямованих на формування громадянських цінностей учнів та студентів. Передусім, мова йде про необхідність формування у сучасної людини усвідомлення своєї належності до спільнот різних рівнів (історичних, географічних, культурних, релігійних, етнічних, політичних): громади, міста, регіону, держави, світу [4, с. 146].

Педагоги повинні сприяти усвідомленню молоддю взаємозв'язку і взаємозалежності цих спільнот, причин єдності чи суперечності їх цінностей, інтересів, запитів. Для цього необхідно в процесі навчально-виховної роботи формувати розуміння низки відповідних дефініцій. Це, власне, «ідентичність», яку слід розуміти в сенсі хто ти є за історичними, географічними, культурними, релігійними, етнічними, політичними ознаками, звідки ти походиш і чому живеш саме тут. Одразу важливим є усвідомлення наступної дефініції «відмінність», як розуміння, хто тебе оточує, яка специфіка їхніх

національних, релігійних, політичних, моральних цінностей, як спілкуватися з ними та розуміти їх. І третя в цьому контексті дефініція, яку потрібно брати до уваги, це «універсальність» як належність до людства, світової цивілізації, полікультурність, мобільність [5]. Провідними цінностями, що повинні бути сформованими у процесі усвідомлення особистістю своєї причетності до цих спільнот є: соціальна солідарність, повага до інших, відкритість [4, с. 106].

Формуючи громадянські цінності особистості, слід урахувати трансформацію геополітичної кон'юнктури. Адже суттєвими є такі фактори, як розпад багатонаціональних держав, утворення незалежних мононаціональних держав, формування наднаціональних економічних військово-політичних інституцій. Ці історично детерміновані зміни спонукають окрему особистість та націю до переосмислення своєї ідентичності. Скажімо, будучи до 1991 року громадянами СРСР, українці після проголошення Акту Незалежності України ідентифікують себе як громадяни самостійної української держави – України.

Втім, сучасні науковці підкреслюють, такі зміни у свідомості людей є тривалим складним процесом, що знаходить відображення і у змісті освіти. Так, на думку А. Сбруєвої, суттєво ускладнюється цей процес і зміною ідеологічної системи держав. Учена акцентує увагу на рекомендаціях експертів ЮНЕСКО, які стверджують, що за таких умов важливо сформувати плюралістичні громадянські цінності, мовляв, це дасть змогу позбавитися ксенофобії. Пріоритетними цінностями повинні стати діалог культур, толерантність, рівність, інтеграція, соціальна справедливість, партнерство. Властиво, негативними «проявами», які становлять загрозу демократичній громадянськості, експерти ЮНЕСКО вважають

націоналізм, протекціонізм, винятковість, невірноваженість, зневіру [4, с. 108].

Та якщо звернемося до дефініції націоналізму, наприклад, у Філософському енциклопедичному словнику, то побачимо, що це політична ідеологія, в центрі якої є нація як ідея та цінність [3, с. 412]. Водночас, В. Лісовий наголошує на варіативності націоналізму, детермінованій тими чи іншими суспільно-історичними та культурно-політичними обставинами, співвідношенням з іншими ідеологіями (консерватизм, лібералізм, соціалізм).

Залежно від того, держава чи культура є найважливішою цінністю в націоналізмі, розрізняють політичний та культурний націоналізм. Власне, останній трактується як засіб утвердження самобутньої культури конкретної нації, її мови, історії, релігії, мистецтва тощо. Такий вид націоналізму характерний для націй, які прагнуть звільнитися не лише від політичної, а й культурної залежності, в якій вони перебували, а тепер прагнуть будувати власну державу, відроджуючи свою ідентичність як нація із унікальним менталітетом, історико-культурною спадщиною. Так, Україна, після здобуття незалежності покликана розвивати свою національну ідентичність після століть поневолення чужими імперіями, в т.ч., тоталітарним СРСР. І в цьому контексті український націоналізм постає як культурний націоналізм, який ми характеризували вище. Розмовляти українською мовою, слухати українську музику, читати українські книги, навчатися в українських закладах освіти, вивчати правдиву історію України, знати інформацію про забутих чи замовчуваних видатних українців, брати участь у реалізації права українців на владу, свободу слова, зібрання – всі ці елементарні звичні апіорні й, найголовніше, зреалізовані для західних європейських націй потреби були та й залишаються

величезним бажанням свідомого українства на шляху державотворення самостійної України. Такі прагнення української нації хтось намагається назвати націоналізмом у негативному сенсі (як національний егоїзм, прагнення процвітати шляхом експлуатації інших націй; це ж, насправді, є характеристикою іншої ідеології – нацизму, тому не варто їх плутати), в той час, коли жити відповідно до власної історико-культурної, етнічної сутності є логічною позицією кожної нації, радше, практичним патріотизмом, маніфестацією своєї невід'ємної національної ідентичності.

Ці наукові тлумачення є важливими для увиразнення змісту громадянського виховання в українських закладах вищої освіти, особливо в сучасних реаліях, позначених війною росії проти України. Адже високий рівень національної свідомості означає відповідний рівень громадянської свідомості, що виступає запорукою консолідації українського суспільства, яке асоціює себе українцями не лише в етнічному сенсі, а в політичному чи особистісному («я українець/українка не завжди тому, що мої предки – українці за національністю, а, насамперед, тому що я люблю цю країну і є громадянином/громадянкою України»).

Висновки і перспективи дослідження. За результатами контент-аналізу творчих робіт студентів, можемо стверджувати про виразну тенденцію прогресивного мислення сучасної української молоді, яка асоціює базові громадянські цінності із загальнолюдськими, європейськими демократичними та національними. Визнання студентами моральної основи як пріоритетної у формуванні громадянської позиції українців у часі війни може свідчити про високий рівень моральності майбутніх лікарів або, принаймні, їхнє прагнення

жити за законами моральної відповідальності особи та суспільства.

Простежена в студентських есе динаміка зміни ціннісних орієнтацій українців у зв'язку з війною – а саме від пріоритету матеріальних цінностей до духовних – повинна стати підґрунтям для активізації навчально-виховної роботи закладів освіти України в напрямку підтримки й розвитку прагнень молоді частини суспільства жити й працювати на засадах фундаментальних духовних цінностей – правди, справедливості, свободи, гідності, любові, милосердя, моральної відповідальності тощо.

Також слід посилити професійну підготовку студентів медичного університету стосовно розвитку навичок просвітницької роботи з населенням, щоб вони вносили свою частку в популяризацію конструктивних громадянських цінностей в університетському середовищі сьогодні, а також у майбутній професійній діяльності. Перспективними напрямками дослідження вважаємо вивчення специфіки громадянської освіти й виховання майбутніх фахівців різних спеціальностей.

Список літератури

1. Залібовська-Ільницька З. В. *Цінності громадянські (civil values). Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект* : [кол. моногр.] / кол. авт., за заг. ред. проф. Н. А. Сейко ; відп. ред. Н. П. Павлик. Житомир, 2014. С. 44-48.
2. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності: Проект / Наук. творч. колектив: О. В. Сухомлинська (наук. кер.) та ін. Громадянська освіта. 2000. № 21. URL: <https://osvita.khpgg.org/index.php?id=976002302> (дата звернення 15.06.2022).
3. Лісовий В. Націоналізм. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. ред.). Нац. Акад. наук України. Ін-т філос.

ім. Г. С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. С. 412.

4. Сбруєва А. А. Громадянські цінності у сучасному шкільництві: зміст та шляхи формування. *Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць* / ред. кол. Н. В. Гузій та ін. Київ : КНПУ імені М. П. Драгоманова, 2000. Вип. 4. С. 100–109. URL: <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/3466> (дата звернення 14.06.2022).

5. Bailly A. Education for new forms of citizenship through history and geography: a theoretical approach. *Prospects*. 1998. Vol. XXVIII. No. 2. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000114563/PDF/114563eng.pdf.multi> (дата звернення 14.06.2022).

References

1. Zalibovska-Ilnitska Z. V. (2014). Tsinnosti hromadianski [Civil values]. *Entsyklopediia prav liudyny: sotsialno-pedahohichnyi aspekt* : [kol. monohr.] / kol. avt., za zah. red. prof. N. A. Seiko ; vidp. red. N. P. Pavlyk. Zhytomyr. S. 44-48.

2. Kontseptsiiia hromadianskoho vykhovannia osobystosti v umovakh rozvytku ukrainskoi derzhavnosti: Proekt (2000) [Civic

education concept of the personality under the development of Ukrainian statehood: Project] / Nauk. tvorch. kolektyv: O. V. Sukhomlynska (nauk. ker.) ta in. *Hromadianska osvita*, 21. URL: <https://osvita.khpg.org/index.php?id=976002302> (data zvernennia 15.06.2022).

3. Lisovyi V. (2002). Natsionalizm [Nationalism]. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* / V. I. Shynkaruk (hol. red.). Nats. Akad. nauk Ukrainy. In-t filos. im. H. S. Skovorody. Kyiv : Abrys. S. 412.

4. Sbruieva A. A. (2000). Hromadianski tsinnosti u suchasnomu shkilnytstvi: zmist ta shliakhy formuvannia [Civic values in modern schooling: content and ways of forming]. *Tvorcha osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky : zb. nauk. prats* / red. kol. N. V. Huzii ta in. Kyiv : KNPУ imeni M. P. Drahomanova. Vyp. 4. S. 100–109. URL: <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/3466> (data zvernennia 14.06.2022).

5. Bailly A. (1998). Education for new forms of citizenship through history and geography: a theoretical approach. *Prospects*. Vol. XXVIII. No. 2. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000114563/PDF/114563eng.pdf.multi> (data zvernennia 14.06.2022).

CIVIL VALUE OF MODERN STUDENTS

O. M. Khrystenko

Abstract. *Ukrainian youth face the task of developing their civic values system according to the modern socio-political military challenges and the peculiarities of their professional vocation. Therefore, the aim of our research was to investigate students' views on the ideal society and the main values of Ukrainian society in the wartime. We used the method of content analysis of written creative works (essays) of second-year students of Ternopil National Medical University, inductive method for processing research results, methods of theoretical, historical and pedagogical analysis. According to the results of the study, key concepts that reflect the civic values and expectations of modern youth have been defaned: freedom, independence, responsibility, individualism, morality, dignity, happiness, equality, justice, honesty, courage, wisdom, openness, sensitivity, kindness, love, family. Future doctors named moral responsibility as a necessary condition for an ideal society. They stated about transformation of values in wartime – from the priority of material values to fundamental existential ones as well. It is concluded that the professional training of medical university students concerning the development of skills of enlightenment work among the population should be strengthened so that young persons contribute to the*

promotion of constructive civic values in the university environment today and in future professional activities.

Keywords: *values, civic education, war, students, future doctors.*